

Takto dnes vidím proces vzniku Pentateuchu

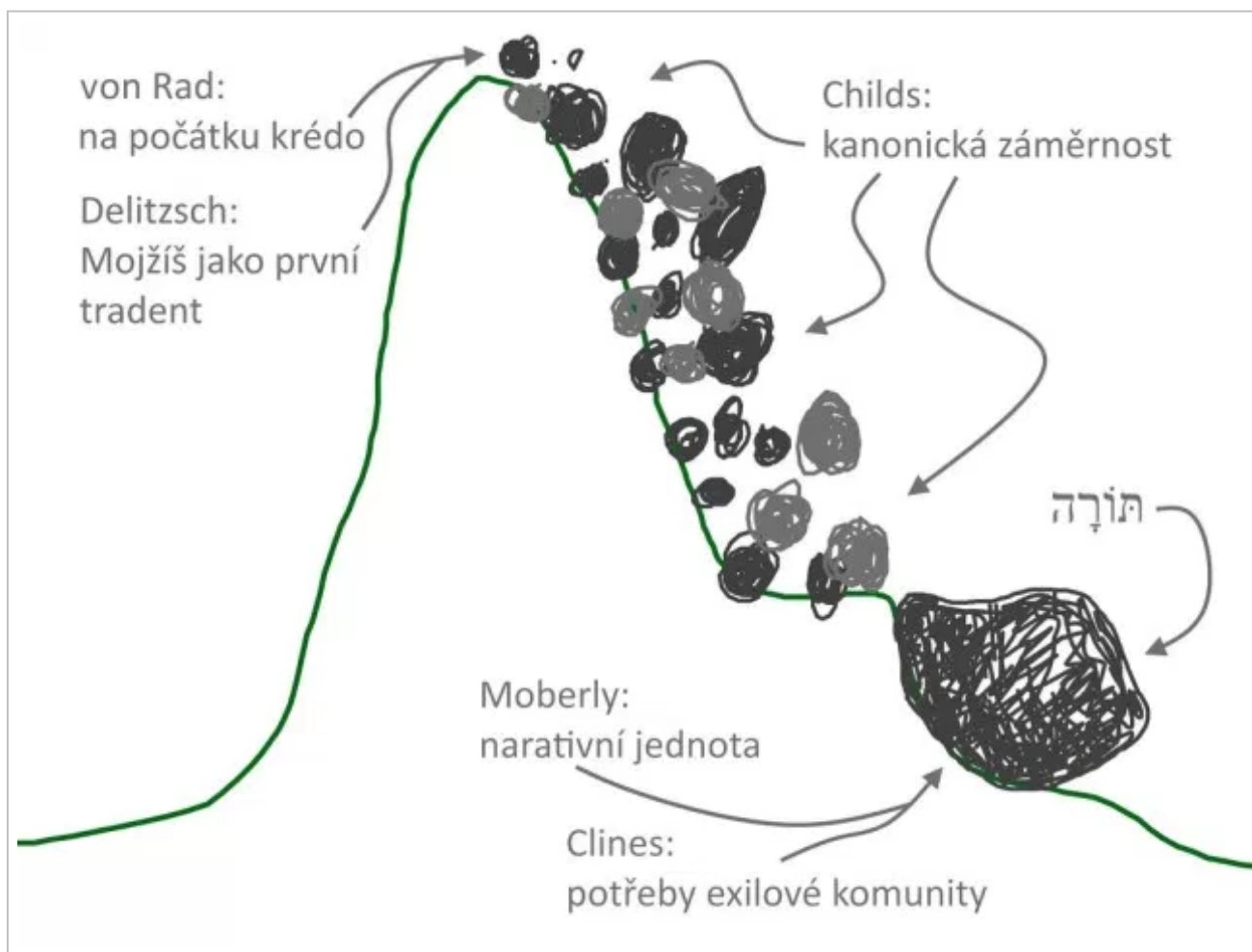
Biblistika | 14.10.2015 @ 15.18

V tomto semestru vyučuji předmět Literatura Starého zákona. Páchám tak již podruhé s velkým nadšením a bez mimořádného studu či smutku. Činím tak rovněž s celkem značným vypětím, neboť Starý zákon je ta větší část Bible a protože nejsem ten typ, který by převyprávění učebnice pokládal za poctivé odvedení práce. (Kvůli této poctivosti nemám čas na poctivé plnění jiných věcí, ale učení je snad prioritou, ne?)

Když jsem se na předmět připravoval poprvé, vypracoval jsem si sám pro sebe skripta, která jsem později zveřejnil na svém blogu. Tato skripta jsem použil i po roce a půl od jejich vytvoření, podstatně jsem je však doplnil a rozšířil, což plánuji provádět i nadále. Errata ke skriptům by byla delší, než ona sama, neboť některé mé názory se na základě hlubšího výzkumu ve starozákonní biblistice změnily. Asi nejvýznamnějším příkladem je můj názor na autorství Pentateuchu. Při psaní první verze skript jsem vycházel z literatury od konzervativních evangelikálů z 40.-80. let. Téměř nic novějšího jsem k dispozici neměl, jen český *Úvod do Starého zákona* od Dillarda a Longmanna, který nám vydalo nakladatelství ~~Comeback Home~~ *Návrat domů* a který dnes nepokládám za příliš užitečný. (Nevím, proč přeložili zrovna tenhle. Asi že bylo snadné získat práva?) Za poslední rok jsem se však dostal blíže k sekundárním zdrojům, takže jsem byl konečně schopen svůj původní průzkum značně zpřesnit. Stran autorství Pentateuchu jsem opustil krajně konzervativní pojetí a dospěl ke dvěma zásadním a nikoli protichůdným názorům:

1. Klasická dokumentární hypotéza je mrtvola, která si po dlouhém hnití zaslouží důstojnou kremaci.
2. Většinu Pentateuchu nejspíše nenapsal Mojžíš a i kdyby ano, Pentateuch prošel během 1000 let po Mojžíšovi procesem tvarování, které ovšem nesnižují, ale spíše rozšiřují jeho hodnotu jako inspirovaného Písma.

V tomto článku chci pomoci citování jednoho starého a čtyř mladších hlasů na poli biblistiky vysvětlit druhý zmíněný názor. Těmito hlasy jsou Franz Delitzsch (1813–1890), Gerhard von Rad (1901–1971), Brevard Childs (1923–2007), Walter Moberly (*1952) a David Clines (*1938). Tyto hlasy nechávám hovořit namísto sebe. To, co říkají, je do překvapivé míry kompatibilní jak vzájemně, tak s ortodoxní doktrínou o inspiraci Bible dle 2Tm 3,16. Nejdříve však pěkný a přehledný obrázek znázorňující vývoj Pentateuchu.

Delitzsch: Mojžíš jako zakladatel tradice

V roce 1852 vydal Franz Delitzsch svůj první komentář ke knize Genesis. V něm jsem našel stručné shrnutí Delitzschova názoru na vznik Pentateuchu. Delitzsch je konzervativní suplementarista. Neodmítá Mojžíšův podíl na textu Pentateuchu, ale pokládá jej spíše za zakladatele tradice, za „der Kern“, totiž jádro, které později doplnil „kněžský elohista a prorocký jahvista“. Delitzschovo shrnutí jsem přeložil, žádám však němčináře o korekci, neb má němčina nestačí ani na Kobru 11, natož pak na 163 let starý Delitzschův text.

Jako výsledek tohoto výzkumu mi vychází následující představa o vzniku Pentateuchu: Jádro, neboli základ, napsal sám Mojžíš a do kontextu dějin legislativy zapracoval svitek Ex 19–24. Zbytek zákona ze Sinajské pouště až po Moábské roviny vyhlásil Mojžíš ústně, byl však písemně zaznamenán bez jeho přičinění. Předpokládá se, že Deuteronomium ještě není písemností celé starší legislativy, ale spíše ji volně rekapituluje, takže není třeba se domnívat, že k jejímu záznamu došlo již během pouštního putování. Na půdě Svaté země se nakonec začalo dospívat k teče zápisu historie Izraele. Záznamy pocházející z mojžíšovského období však samy o sobě představovaly začátek, jakož i záznam celé Mojžíšovy legislativy. Někdo jako Eleazar, syn kněze Árona, napsal velké dílo začínající בְּרִישִׁת בְּרָא [na počátku stvořil], do nějž začlenil Mojžíšův svitek a nejspíše i krátkou zprávu o posledních slovech Mojžíše, neboť Mojžíš je zapsal vlastnoručně. Někdo jiný, například Jozue nebo některý ze יְקִימָי [starších], na němž spočinul Mojžíšův duch, doplnil toto dílo a připojil k němu celé Deuteronomium, které sám vytvořil. Tak přibližně vznikla Tóra, zajisté ne bez použití mnohých písemných dokumentů obou vypravěčů. Oba dva, kněžský elohista a prorocký jahvista, jsou každý moudrou ozvěnou a napodobeninou velkého zákonodárce, svých učitelů a svých předloh. Tak, jako po Ježíšově odchodu evangelisté sepisovali svá evangelia v Jeho duchu, tak oni oba po Mojžíšově odchodu sepisovali jeho zákon a související historii. Povědomí o takové kompozici Tóry, jak se zdá, pozoruhodně vyplývá z pasáže Ez 9,10–12, kde se o příkazech z doby putování Izraele po poušti mluví jako o příkazech proroků, služebníků Hospodinových¹.

Von Rad: Na počátku bylo krédo

Gerhard von Rad ke kompozici Pentateuchu přistoupil v první řadě jako teolog Starého zákona. Tvrdil, že celý Hexateuch (Pentateuch + Jozue) je včetně historických výpovědí především svědectvím o víře Izraele a že jako svědectví o víře, čili jako krédo, také začínal a v několika fázích se postupně rozvinul do stávající podoby. Von Rad v Hexateuchu rozeznal jednotlivá stádia vývoje od krátkého kréda (Dt 6; 26; Joz 24) přes volné adaptace (Ex 15,4), sinajskou tradici (Ex 18 – Nu 10) až po samotné Deuteronomium. Pokud se nám podaří odfiltrout von Radovu superkritickou rétoriku, spatříme v jeho výpovědi cosi zajímavě kompatibilního²:

Pojďme rychle a docela obecně shrnout obsah Hexateuchu: Bůh, který stvořil svět, povolal první praotce Izraele a zaslíbil jim zemi Kanán. Když lid se Izraele v Egyptě rozmnožil, byl vyveden Mojžíšem do svobody. Uprostřed zázračných úkazů Boží moci a náklonnosti pak byl po prodlouženém putování vpuštěn do zaslíbené země.

Tyto výroky, které shrnují obsah Hexateuchu, jsou ve zdrojových dokumentech chápány jako vyznání víry. Bezpochyby byly překryty mnohým historicky „přesným“ materiálem, avšak jakmile jsou základní fakta hexateuchální historie povážena, ukáže se, že hovoří pouze o víře Izraele, která je vyličeána od stvoření světa a povolání Abrahama až po dokončení Jozuova tažení a jako taková je prostě a jednoduše „historií spásy“. Mohli bychom ji docela dobře nazvat krédem, tj. shrnutím principiálních faktů Boží vykupitelské aktivity.

Nyní pojďme zvážit ono krédo z pohledu na jeho vnější podobu. Jde o vsutku nesmírnou kompilaci, uspořádání nejrozmanitějšího materiálu, který je všechen uveden do vztahu s jednou poměrně jednoduchou myšlenkou. Náhle vidíme, že zde máme závěr procesu, cosi konečného a nezvratného. Složitě zpracování jedné základní myšlenky do této úžasné stavby není první náčrt, ani cosi vyrostlého pouze s ohledem na sebe sama. Spíše, jak jsme řekli, je to cosi zatlačeného do konečných limitů toho, co je možné a co je čitelné. Zajisté to muselo projít předchozími stádii vývoje.

Jinými slovy, sám Hexateuch může a vsutku musí být chápán jako představitel takového typu literatury, u nějž můžeme očekávat rozeznání raných stádií, okolností kompozice a následného vývoje až do oné velice rozšířené podoby, v jaké před námi dnes leží.

Childs: záměrnost při formování kánonu

V roce 1979 vydal Brevard Childs své hlavní a v mnohém přelomové dílo *Introduction to the Old Testament as Scripture*. Pod oním přelomem mám na mysli jeho nový pohled na Bibli jako na kánon, který je v první řadě před námi jako hotový text. Childs nepopírá, že k formování Hebrejské Bible docházelo postupným procesem a náhlým tradováním a jeho celková orientace v biblistice je spíše historicko-kritická než konzervativní. Zdůrazňuje však, že motivací jednotlivých tradentů (ti, kdo předávají tradici) v procesu vývoje Bible bylo předat následující generaci svědectví o spásných Božích činech v historii Izraele. Tato „kanonická záměrnost“ autorů Bible, ať už byli jacíkoli a v jakémkoli počtu, má za následek to Písmo, které máme dnes před sebou, neboť, jak Childs trefně vystihuje, je „úměrná významu biblického textu“. Věnujme pozornost tomuto obratu v jeho kontextu³:

Motivace za kanonickým procesem byly různorodé a zřídka jsou zmíněny v samotném biblickém textu. Jeden záměr nicméně vysloven je, a to záměr předat tradici z minulosti takovým způsobem, aby její autoritativní tvrzení spočinula na všech následujících generacích Izraele. Vyjádření takového záměru nacházíme ve vyhlášeních zákona (Dt 31,9nn), v ustanovení rituálů (Ex 12,14) a v příkázáních o předávání posvátného příběhu (Ex 12,26nn). Studium biblického textu odhaluje, že tento záměr předat autoritativní tradici nespočíval pouze v přesměrování materiálu z jedné generace do druhé, ale zahrnuje aktivní účast, která tvarovala jak ústní, tak písemnou tradici. Během procesu formování zákona, prorockých výnosů nebo starověkého vyprávění do sbírky Písma, která měla adresovat každou následující generaci, došlo k velkému hermeneutickému posunu.

Není zřejmé, do jaké míry bylo zařazení ústních a písemných materiálů do kanonické podoby řízeno vědomým rozhodnutím. Čas od času nacházíme jasný důkaz o záměrném rozostření původní historické souvislosti (srov. diskusi o „Druhém Izajáši“). Jindy zas kanonické tvarování dalece závisí na bezděčných faktorech, které byly začleněny do kanonického kontextu (např. sekvence přísloví v Př 10nn). Avšak bez ohledu na záměrnost bylo důsledkem kanonického procesu podání tradice přístupné pro následující generaci po způsobu „kanonické záměrnosti“, která je úměrná významu biblického textu.

Moberly: Narativní a teologická jednota

Walter Moberly začíná svou práci ve skromném měřítku studií Exodu 32–34 v knize *At the Mountain of God: Story and Theology in Exodus 32–34* (1983). V této knize se snaží poskytnout prostor důrazu na jednotu textu, když píše, že „tvrdit, že text ve své současné podobě obsahuje jednotu a vzorec, je kompatibilní s tvrzeními o jeho prehistorické fragmentaci a nejednotě“⁴. Již v této knize však vychází najevo, že Moberlyho důraz na jednotu při hledání vnitřní soudržnosti textu je pro klasickou dokumentární hypotézu tak či onak kamenem úrazu⁵:

Ačkoli je nebezpečné zobecňovat závěr na základě prozatímního přehodnocení části sinajského materiálu, některé náznaky se vynořují. Na jednu stranu nacházíme velmi malou podporu pro tradiční dokumentární analýzu. Přinejmenším v Exodu 32–34, hlavním narativu sinajské tradice, hypotéza nezávislého J a E, ať už dokumentů či tradic, nebyla shledána metodicky užitečnou. Nakolik se pak jeví užitečným zachovat označení J, natolik nejde o označení literárního zdroje, ale spíše teologického redaktora z předem jsoucí tradice.

Toto nové a docela objevné ponětí o teologickém redaktorovi, jehož řídicím motivem při zásahu do materiálu byla „doktrína J“, nikoli dokument, uplatňuje Moberly i v knize *The Old Testament of the Old Testament* (1992). V ní tvrdí, že označování zdrojů J, E a P v Genesis je scestné, protože se zakládá na rozlišení teologií jednotlivých zdrojů. Tyto rozdíly lze podle něj snadno vysvětlit jako historické rozdíly mezi náboženstvím patriarchů a náboženstvím Mojžíše. Když teolog Jahvista za nebo po Mojžíšovi převyprávěl v knize Genesis příběh o Abrahamovi, Izákovi a Jákobovi, dopustil se ztotožnění jejich Boha Éla s Bohem JHVH, jehož jméno bylo zjeveno teprve Mojžíšovi (Ex 6,3). Toto ztotožnění pokládá Moberly za důkaz o autentičnosti a zásadní jednotě Genesis. Jaký jiný důvod, než převyprávění a záznam domněle autentických tradic, by mohli mít jahvisté k tomu, aby nechali patriarchy konat náboženské a společenské praktiky, které sami zakazovali? Moberly píše⁶:

Tradicím zobrazujícím ne-jahvistický étos dali [jahvističtí tradenti] třpyt neoddělitelné asociace s předchůdci Izraelské víry Abrahamem a stejnojmenným praotcem celého národa Jákobem/Izraelem. Zdrželi se jakéhokoli nepříznivého komentáře. A pustili se do značné podrobnosti při vztahování tohoto materiálu k mojžíšovskému jahvismu způsobem popsaným výše. Jeden by řekl, že přímé popření by bylo nejen jednodušší, ale také by lépe odpovídalo exkluzivismu a polemické povaze jahvismu, jak jej známe z Exodu až Deuteronomia.

Clines: Exodus z Egypta i z Babylónu

David Clines je čistokrevným představitelem narativní kritiky. Kniha *The Theme of the Pentateuch* (1978) o sobě dostatečně svědčí svým názvem. V předposlední kapitole této knihy Clines přistupuje na předpoklad, že finální verze Pentateuchu spatřila světlo světa během babylónského exilu nebo krátce po něm. Na tomto základě uvádí jako jednu z hlavních funkcí Pentateuchu poučit exilní a poexilní židovskou komunitu o nebezpečích, jimiž čelili Izraelité po exodu z Egypta a o správné podobě Izraelského náboženství, tedy náboženství jejich praotců.

Egyptské zajetí je jejich vlastní zajetí v Babylóně a exodus minulosti se stává exodem, k němuž má dojít. V knihách Exodus a Levitikus slyší exilní Izrael opět božské příkazy ze Sinaje a odpovídá „budeme dělat všechno, co nám Hospodin uložil“. Závazek poexilní komunity k dodržování zákona jí musí být přisouzen na základě jejího obnoveného setkání s pentateuchálním tématem vztahu Boha s člověkem, zaslíbeným a částečně naplněným, ale stále čekajícím na plnější naplnění v [Zaslíbené] zemi. Nebezpečí ohrožující naplnění vztahu Hospodina a Izraele jsou exilnímu Izraeli živě předestřena v zápletkách sinajských epizod, zatímco rozhodnutí vrátit se do Egypta, které nalézá svůj protějšek v rozhodnutí zůstat v Babylónii, by mělo být odmítnuto každou jednou Izraelskou rodinou, která by byla ve smlouvě s Hospodinem v zaslíbené zemi. A Levitikus studovaný v Babylónii kněžími a laiky zajišťuje, že obnovená bohoslužba v chrámu nebude bezkrvým nerituálním kultem, ale úplným obnovením toho, co bylo podle víry Izraele kultickou praktikou předků již od Mojžíšových dob. V podrobnosti rituální legislativy a předpisu chování si Izrael připomíná, co znamená být svatým lidem Hospodinovým. Samotná nemožnost naplnit Boží vůli v exilu neodvratně ukazuje Izraeli na budoucnost a vyžaduje imaginativní projekci jich samotných do doby, kdy budou znovu usazeni v [zaslíbené] zemi.

1. Franz Delitzsch, *Die Genesis Ausgelegt* (1852), 27n, <<https://books.google.cz/books?...>>. Vlastní překlad autora, revize nutná.

Aus den Ergebnissen dieser Untersuchung gestaltete sich mir folgende Vorstellung von der Entstehungsweise des Pentateuchs: Der Kern desselben oder seine erste Grundlage ist die Mose selbst geschriebene, jetzt in den Geschichtszusammenhang der Gesetzgebung eingearbeitete Bundesrolle Ex. c. 19–24. Die übrigen Gesetze der Sinaiwüste bis zu den Ebenen Moabs verkündete Mose mündlich, aber sie wurden auf sein Geheiß oder unaufgefordert schriftlich verzeichnet. Da das Deuteronomium noch nicht die Schriftlichkeit der ganzen ältern Gesetzgebung voraussetzt, vielmehr diese mit grosser Freiheit

recapituliert, so braucht man nicht anzunehmen, dass die Aufzeichnung schon während des Wüstenzuges geschehen ist. Auf dem Boden des heiligen Landes begann man die nun an einen Schulusspunkt gelangte Geschichte Israels zu beschreiben; die Geschichtsbeschreibung der mosaischen Zeit aber vernothwendigte von selbst die Aufnahme, also Aufzeichnung der ganzen mosaischen Gesetzgebung. Ein Mann wie Eleazar der Sohn Ahrons, der Priester, schrieb das grosse mit בראשית beginnende Werk, in welches er die Bundesrolle aufnahm und vielleicht über die letzten Reden Mose's nur kurz berichtete, weil Mose sie eigenhändig verzeichnet hatte. Ein zweiter, wie Josua oder einer jener זקנים, auf welchen Mose's Geist ruhte, ergänzte dieses Werk und einverleibte ihm das ganze Deuteronomium, an dem er sich selbst gebildet hatte. So ungefähr entstand die Thora, gewiss nicht ohne Benutzung mancher schriftlicher Documente durch beide Erzähler. Beide, der priesterliche Elohist und der prophetische Jehovist, sind jeder in seiner Weise Echo und Nachbild des grossen Gesetzgebers, ihres Lehrers und Vorbilds. Wie nach Jesu Auffahrt die Evangelisten sein Evangelium in seinem Geiste schriftlich machten, so jene Beiden nach Mose's Hinwegnahme sein Gesetz und die es umschliessende Geschichte. Aus dem Bewusstsein einer solchen Entstehung der Thora heraus scheint die merkwürdige Stelle Esr. 9, 10–12. geschrieben zu sein, wo ein noch während Wanderzuges gesprochenes Wort der Thora als ein Wort der Knechte Jehova's, der Propheten, citirt wird.

2. Gerhard von Rad, *Das formgeschichtliche Problem des Hexateuch* (1956), 2
3. Brevard Childs, *Introduction to the Old Testament as Scripture*, 78n
4. Walter Moberly, *At the Mountain of God: Story and Theology in Exodus 32–34* (1983), 22
5. Tamt., 187
6. Walter Moberly, *The Old Testament of the Old Testament* (1992), 195

<https://selah.diet/biblistika/takto-dnes-vidim-proces-vzniku-pentateuchu/>